

מבנאליות לשטניות | שלום רזנברג

24 במאי

פורסם ע"י מערכת 'שבת'

הצגת אייכמן כאדם בנאלי שביצע את תפקידו מסתירה את החטא שברקע: החשבת היהודי ללא אדם. על חנה ארנדט ועל "הספציאליסט"

חנה ארנדט הנחילה לדורנו ביטוי שניסחה בכותרת ספרה: "אייכמן בירושלים – דו"ח על הבנאליות של הרוע" (1963). מאז משתמשים רבים במושג "הבנאליות של הרוע" מבלי שינסו להסבירו כדי שגם אני אצליח להבינו. אלא שבשנים האחרונות המשימה קלה יותר. לשם כך נוכל להיעזר בסרטו של אייל סיון "הספציאליסט", המתאר את המשפט כפי שארנדט הייתה שמחה לראותו. את זאת משיג סיון על ידי עריכה מניפולטיבית, הוספת אפקטים וחיבור קטעים שונים היוצרים דיאלוגים מלאכותיים, שלא היו ולא נבראו, אבל ראוי היה שיתקיימו.

ולמרות הקשיים אנסה להבהיר את המושג "בנאליות". הוא נולד בעקבות הפתעתה של ארנדט מכך שבתא הזכוכית שבו ישב אייכמן היא לא ראתה מפלצת או יצור שטני, אלא אדם פשוט ונורמלי, אוהב שבלונות, ולא יותר מדי חכם. היה זה ביורוקרט שמילא פקודות והיה בטוח שבזוה קיים את חובתו האזרחית וגם הפילוסופית-מוסרית. אכן, מערכת פוליטית טוטליטרית דוגמת הנאציזם מגבלת ומעצבת את האדם. כל אחד יכול להפוך לאייכמן. אני נעלב, גם אני, קל וחומר אשתי? אין ספק שמן הראוי לדון מחדש בבנאליות של הרוע נוסח אייכמן.

<https://musaf-shabbat.com/wp-content/uploads/2013/05/>

(adolf_eichman_at_trial1961.jpg

טען לקיום חובתו האזרחית.משפט אייכמן, 1961

צילום: IGP

חטא קדמון

רגשות אנושיים, וביניהם רגשות מוסריים, מתעוררים ופועלים על רקע השתקפות המציאות החיצונית בתוך עולמו הפנימי של האדם. העובדות מהוות תשתית לרגשות. דוגמה בנאלית תבהיר זאת. כצמחוני, מזדעזע אני מחדש מסיפורים המתארים את הטרגדיה של ילד המגלה שבעל חיים אהוב מוגש לו בצלחת. פשע מוסרי? לא, בעולמם של בני האדם הטורפים יש הבחנה ברורה בין האנושי לבין הבהמי והחייטי. מתוך כך – אני, המכבד את החיים, לא יכול לקבוע שאוכלי בשר הם בלתי מוסריים. התנהגותם היא בנאלית, לא שטנית. הלווא גם אני חושב שיש להילחם נגד הארבה מלחמת חורמה. בעיניי, השמדת נגיף האבעבועות השחורות הייתה אקט מוסרי.

פעולותיו של אייכמן היו לכאורה בנאליות אך למעשה הן מלאות רשעות, וזאת בגלל שקדם להן חטא קדמון, פילוסופיה גזענית שלפיה היהודים לא שייכים כלל לאנושות. בסרט החדש מובא כיצד נשאל אייכמן האם היה מוכן לשלוח גם את אביו ברכבות המוות. אם הוא בגד בגרמניה, כן! ואם לא? שתק ולא ענה. ברור: היהודי אינו אדם.

האם ארנדט צודקת בכל הנוגע לנורמליות ולאנושיות של אייכמן? השבוע הוקרן בפסטיבל קאן הסרט "אחרון הלא־צדיקים" של קלוד לנצמן. לנצמן ראיין והסריט לפני כמה עשורים את בנימין מארמלשטיין, נשיאה האחרון של המועצה היהודית במחנה הריכוז טרוזינשטט. הוא סיפר לנצמן על המשא ומתן שהוא ניהל עם אדולף אייכמן. הסרט הזה מהווה הזדמנות יחידנית לבדוק את שתי התזות של ארנדט: אשמתה של ההנהגה היהודית בשואה והבנאליות של הרוע. מה שמשתקף בסרט אינו תומך בגישתה של ארנדט. אבל נניח שהיא צודקת, והאשמה נתונה בטוטליטריזם. אין הדבר נוגע לאייכמן. בכל זאת, אייכמן לא היה פרי הטוטליטריזם, אלא אחד האנשים שעיצבו אותו. אייכמן מהווה הוכחה הפוכה, דוגמה לאיש שבדרך התפתחותו איבד את אנושיותו הוא, ומתוך כך שלל את אנושיותם של אחרים.

אבות הרשעה

גם אם נניח שאייכמן היה דוגמה לרוע בנאלי, לא כל הפושעים הם בנאליים. יש פושעים שהלכו מעבר לזה. הדוגמה הבולטת ביותר היא ד"ר מנגלה, שלפי הגישה הבנאלית ניתן היה אולי לומר שהיה מדען אקספרימנטלי אפור. אם הבנאלי עומד בקצה הנמוך של סולם הרוע, ניתן לעלות בו ולהגיע לשיאים היסטוריים. אבי אבות טומאת הרוע הוא השטניות.

אבות הטומאה רבים; הם מתגייסים לרוע מתוך אינטרסים, בין אם הם כלכליים (מסחור הרוע) בין אם הם חברתיים ופסיכולוגיים כמו חיפוש מעמד חברתי, או תאוות השלטון, תאוות שבשיאה היא דורשת שליטה סדיסטית לשמה על בני אדם כפי שזו באה לידי ביטוי בין שומרי המחנות. בין האבות נמצא גם את שיתוף הפעולה עם הרוע מתוך חולשה, אדישות או עיוורון. כאן שוכנת גם הבנאליות הנראית כאילו היא איננה מעניקה יותר הנאה ממעשיה.

נשארו לנו תולדות הטומאה. בצורה פרדוקסלית הן ביטויים של הטוב העלולים לשרת את הרוע, בימים ההם בזמן הזה. הדוגמאות הקלאסיות: הטהרה הנברוטית של אנשי המוסר, המזוכים של הטוב, אם תרצו הסדיזם שהאני־העליון מפעיל על האדם, והנפילה לייאוש התאבדותי. המלחמה נגד סכנות אלו באה לידי ביטוי הרואי במרידות בגטאות. כל מי שקיים את המצווה הגדולה, לשרוד, בנה את ההווה היהודי שבו אנו חיים היום.

בעקבות "הספציאליסט" התקיימו דיונים משפטיים שונים. האוניברסיטה העברית פנתה ליועץ המשפטי של הממשלה בתלונה על המניפולציות בסרט. התשובה הייתה כי פסיקת בית המשפט העליון לאורך השנים הרחיבה את תחולת חופש הביטוי אף על ביטוי ויצירה העוסקים באירועים היסטוריים "שאינם משקפים את האמת". הסרט "ג'נין ג'נין" הוכיח זאת שוב. מסקנה: אנא, למדו את נכדיי: תמונה אחת שווה יותר מאלף מילים של שקר. והוסיפו: ניתן להרוס את האמת בטהרה הנברוטית של המשפט כי ביצירת אמנות ניתן להטעות בין האילוזה הברוכה של הפיקציה לבין הדלוזיה וההזיה הפתולוגית שעלולה להיווצר.

פורסם במוסף 'שבת' (<https://musaf-shabbat.com/>), 'מקור ראשון', ט'ו סיון תשע"ג, 24.5.2013

פורסמה ב-24 במאי 2013, ב-גיליון בהעלותך תשע"ג - 824, ערכים מלקסיקון יהודי / שלום רוזנברג ותויגה ב-אייכמן, חנה ארנדט. סמן בסימניה את קישור ישיר. השארת תגובה.

○ השארת תגובה

Comments 0

בלוג בוורדפרס.קום. ערכת עיצוב: Mystique של digitalnature